

ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА ПОПОВНЕННЯ ФОНДІВ БІБЛІОТЕКИ НОВОРОСІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В 1865-1884 рр.

*(За матеріалами Державного архіву
Одеської області)*

У виданнях, в тому числі й новітніх, присвячених історії Одеського університету, багато питань щодо минулого Наукової бібліотеки цього відомого учбового закладу лишилися поза увагою дослідників [1]. Проте у фондах Державного архіву Одеської області [далі — ДАОО] збереглося чимало документів, з яких можна довідатися про деякі маловідомі сторінки історії університетської бібліотеки. Фонди Канцелярії Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора, Одеської міської думи, Рішельєвського ліцею, Новоросійського університету, Канцелярії попечителя Одеського учбового округу містять цікаві відомості про різні джерела придбання книжок для бібліотеки, про обсяги державного фінансування, матеріали до звітів про її діяльність тощо.

Перетворення в 1865 р. Рішельєвського ліцею в Новоросійський університет зумовило висування підвищених вимог до головного учбово-допоміжного підрозділу нового учбового закладу — бібліотеки. При комплектуванні її фондів був збережений принцип, за яким вирішальне слово щодо поповнення бібліотеки лишалося за кафедрами. Аналіз рапортів завідувачів кафедр університету за травень 1865 — січень 1866 рр. з вимогами придбання величезної (за масштабами ліцею) кількості книжок [2] свідчить про те, що бібліотека в тодішньому її стані, не могла достатньою мірою забезпечити нормальні умови для проведення учбового процесу.

З перших же днів, у відповідності з потребами кафедр, через комісіонерів почалася виписка книжок як вітчизняних, так і зарубі-

жних. Комісіонерами університету для виконання замовлень щодо іноземних книжок були Едельсберг, Дейбнер, Брокгауз, Шлейхер, Фрейлих; для слов'янських — Моурк; для російських — В. Білий, брати Вортневські, Кожанчиков. Бажав стати комісіонером й колишній директор ліцею Бекнер, однак всі його пропозиції виявились неприйнятними [3].

У зв'язку з відкриттям університету в дар йому була принесена певна кількість книжок як від приватних осіб, так і від організацій. Ці дарунки були переважно невеликі, але вони свідчили, про те піднесення, з яким передові люди зустріли відкриття університету.

Наприклад, вже в перші його дні В. І. Григорович, який свого часу чимало зробив для бібліотеки Рішельєвського ліцею, звернувся до Ради університету з пропозицією передати на потреби історико-філологічного факультету 61 одиницю рукописів, уривків та старовинних рідкісних книг [4].

Однак, основні надії щодо збільшення фондів бібліотеки керівництво університету пов'язувало з покупками значних книжкових зібрань та колекцій.

Найважливішим придбанням першого року життя університету була бібліотека відомого професора-славіста та етнографа А. Кухарського, куплена у його вдови Вержбовської за 5500 руб. Бібліотека ця нараховувала 2476 назв книжок (3233 томи), атласів у 1282 аркушах і 10 рукописів (філологічні нотатки власника бібліотеки, рукопис П. Шафарика "Законник Стефана Душана" та ін) [5]. Крім цього, серед майна А. Кухарського були виявлені дві старовинні та безцінні книги. Одна з них — інкунабула 1495 р. — була передана Новоросійському університету, друга — університету у Варшаві.

Не менш цінним в науковому відношенні було придбання у 1867 р. бібліотеки академіка П. С. Білярського та відомого історика права Р. М. Губе. Зібрання П. С. Білярського (30 примірників) складалося переважно з рукописів і листування автора і було куплено у вдови вченого за досить помірну ціну — 800 руб. сріблом [6].

Бібліотека сенатора Р. М. Губе — одна з найкращих на той час в Європі за повнотою тематично підібраного зібрання — містила фактично всі найважливіші пам'ятки законодавства стародавнього Сходу, Греції, Риму, Візантії, середньовічні закони Італії, Іспанії, Португалії, Франції, Голландії, Англії та інших країн Європи; закони Росії

та інших слов'янських народів, а також Угорщини, Трансильванії, Молдавії та Валахії. Серед книжок було чимало стародруків XVI-XVII ст. [7] Причому кожне з відділень бібліотеки являло собою повне зведення пам'яток законодавства, починаючи від найдавніших часів до кінця XVIII ст. Бібліотека включала також книжки — в основному німецькі та французькі — з історії права. Цікаво, що в зібранні суто юридичному знаходилося чимало книжок з філології, історії взагалі та історії слов'ян, зокрема. Зібрання, яке нараховувало 6 085 назв (8 098 томів), було придбано в 1868 р. за 63 тис. франків (19 тис. руб.) [8].

У зв'язку зі збільшенням книжкових фондів виникла низка організаційно-матеріальних проблем. Перша полягала у необхідності розміщення нових надходжень. Бібліотека на той час знаходилась у головному корпусі університету по вул. Дворянській, 2. Саме тут і було надано ще одне приміщення (приблизно 18 x 10 м), для нього були замовлені необхідні меблі [9].

Друга була пов'язана з нагальною потребою розширення штатів бібліотеки для своєчасної обробки та каталогізації нових надходжень, обслуговування читачів. На час створення університету бібліотеку, яка мала 28 505 томів, обслуговували всього два співробітники: бібліотекар та його помічник. У 1866 р. штат було збільшено на одного бібліотекаря та двох писарів. У 1870 р. Міністерством народної освіти (далі МНО) було дозволено асигнувати 600 руб. на утримання ще одного помічника бібліотекаря. Ця посада була тоді, як зараз говорять, досить престижною. Збереглося декілька звернень з проханням зарахувати на цю посаду [10]. З 1 січня 1870 р. була введена ще одна штатна одиниця — писця з окладом 400 руб. на рік.

Наступна проблема — придбання нових книг та журналів. Для цього потрібні були чималі кошти, а їх не вистачало. Справа в тому, що МНО відпускало університету на ці потреби 4,5 тис. руб., тоді як інші університети отримували на ці ж цілі близько 6 тис. руб. Керівництво університету, розуміючи важливість поповнення бібліотеки літературою, шукало шляхи вирішення цього питання. По-перше, бібліотеці надавались кошти за рахунок інших статей, передбачених на утримання та розвиток університету [11]. По-друге, університет звернувся до інших учбових закладів та деяких науко-

вих установ з проханням про передачу йому дублікатів з книгосховищ їхніх бібліотек.

Петербурзька Академія наук ще навесні 1865 р., “бажаючи надати залежне від неї сприяння поповненню бібліотеки Новоросійського університету... вирішила надати цьому університетові з дублетів академічної бібліотеки, які без шкоди для оної, можуть бути йому передані”, повнила бібліотеку книжками 619 назв [12]. У 1866 р. бібліотека отримала в дар від Московського університету 680 назв книг, від Пулковської обсерваторії — 50 книжок астрономічного змісту; у 1868 р. — від Афіньського університету. У 1871 р. університет отримав дублікати грецьких книг від Московської Духовної Академії [13].

Ще одним джерелом поповнення бібліотеки були приватні пожертви. В книзі “Історія Одеського університету за 100 років” помилково вказано, що першими дарувальниками були Неустрова (299 назв), вдова колишнього міністра пошти і телеграфу В. Прянішнікова (637 назв) та ін. [14] В реальності ж приватні дарунки книг практикувалися з перших днів існування університету [15]. Одним з перших рідку книгу італійською мовою, видану у 1485 р. в Венеції, подарував бібліотеці М. Мурзакевич [16]. Тоді ж цінний дарунок університету зробив також принц Наполеон, який у 1865 р. передав бібліотеці 17 томів виданого у Франції листування та записок Наполеона I [17]. Найбільш вагомим безкоштовним внеском в фонд бібліотеки в наступні роки став дарунок, зроблений І. Ф. Громовим. В квітні 1870 р. він передав бібліотеці 2007 томів (1 096 назв), які систематизовані були по 8 розділах: теологія, філософія, словесність, російська та загальна історія, політика та юриспруденція, статистика, географія, природознавство і медицина [18]. Найбільш крупними були розділи історії та політики. Колекція містила книжки на більшості європейських мов. У грудні 1873 р. вдова таємного радника В. О. Прянішнікова подарувала університету 1 965 томів книжок (637 назв), більша частина яких (519) була іноземними мовами [19]. Інші найбільш значні пожертви цього періоду зробили власники зібрань Єнно (158 назв в 448 томах) та О. Шапеллон (87 назв в 173 томах). Бібліотеці дарували книжки із своїх зібрань чимало викладачів університету — Ф. І. Леонтович, Ф. К. Брун, О. М. Богдановський, П. С. Білярський та ін. [20].

У 1875 р. університету була заповідана медична бібліотека відомого одеського лікаря Соловейчика. Прийняти її доручено було самому І. І. Мечникову.

Як ми вже відзначали, з перших днів існування університету важливим джерелом поповнення фондів його бібліотеки були пожертви співробітників *alma mater*, а також покупка книг у їхніх родичів. Так, після смерті у 1876 р. професора кафедри політичної економії та статистики М. М. Вольського наступного року його мати погодилась продати бібліотеку сина за 500 руб. [21].

Про кількість книжок у фондах бібліотеки у 1866-1884 рр. свідчать такі статистичні данні:

Рік	Кількість книг, мап, періодичних видань	Томів	Рік	Кількість книг, мап, періодичних видань	Томів
1866	16 449	35 147	1876	34 932	59 858
1867	17 745	38 878	1877	36 512	63 267
1868	19 901	44 336	1878	38 734	66 980
1869	21 120	46 915	1879	40 246	69 674
1870	28 991	58 108	1880	41 730	71 980
1871	29 991	60 285	1881	47 095	80 144
1872	31 266	62 340	1882	49 521	84 146
1873	31 093	53 015	1883	51 682	87 556
1874	33 123	56 273	1884	54 084	91 127
1875	34 279	58 858			

Звертає на себе увагу зменшення кількості назв томів на початок 1873 р. порівняно з 1872 р. Це пов'язано з втратою 275 назв в 1 546 томах, крім того саме тоді університет безоплатно поділився дублетами з деякими іншими бібліотеками та учбовими закладами (наприклад, Ташкентською публічною та Акерманською міською бібліотеками, бібліотекою Одеського слов'янського благодійного товариства, з Демидівським ліцеєм та ін.).

В середньому у 1870-ті рр. бібліотека купувала книг на 9,5 тис. руб. на рік.

Таким чином, поповнення бібліотеки Новоросійського університету в перші роки його існування здійснювалось за рахунок казенних коштів, надходжень з деяких наукових центрів та учбових закладів, придбання приватних зібрань, а також дарунків книжок благодійниками.

Примітки:

1. Див.: Історія Одеського університету за 100 років. — К., 1968. — С. 411-420; Одесский университет. 1865-1990. — К., 1991. — С. 145-146; Історія Одеського університету. — Одеса, 2000. — С. 49-50.
2. Див.: ДАОО. — Ф. 45, оп. 7, спр. 7, арк. 1-127.
3. Див.: Маркевич А. И. Двадцатипятилетие императорского Новороссийского университета. — Одесса, 1890. — С. 592.
4. ДАОО. — Ф. 45, оп. 23, спр. 14, арк. 7.
5. Там само. — Оп. 7, спр. 18, арк. 27.
6. Там само. — Оп. 4, спр. 2575, арк. 1.
7. Там само. — Ф. 42, оп. 35, спр. 35, арк. 5.
8. Там само. — Арк. 38, 41, 47; Ф. 1, оп. 137, спр. 47, арк. 18.
9. Там само. — Ф. 49, оп. 19, спр. 1263, арк. 3, 7, 8.
10. Там само. — Спр. 1263, арк. 13 зв.-14.
11. Маркевич А. И. Указ соч. — С. 591-592.
12. ДАОО. — Ф. 45, оп. 7, спр. 71, арк. 1.
13. Маркевич А. И. Указ. соч. — С. 591, 593.
14. Історія Одеського університету за 100 років. — С. 412.
15. ДАОО. — Ф. 45, оп. 7, спр. 10, арк. 1-8.
16. Там само. — Арк. 4.
17. Там само. — Спр. 28, арк. 1.
18. Там само. — Ф. 4, оп. 19, спр. 1269, арк. 1-2.
19. Там само. — Ф. 45, оп. 19, спр. 1263, арк. 30.
20. Там само. — Оп. 7, спр. 7, арк. 16.
21. Там само. — Спр. 36, арк. 78.